

Лаврінченко В.А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ДИНАМІКА САМОСТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ-НЕФОРМАЛІВ ПРОТЯГОМ УЧАСТІ У ГРУПОВІЙ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІЙ РОБОТІ

Стаття присвячена аналізу показників динаміки самоствавлення підлітків-неформалів протягом реалізації корекційно-розвивальної програми, спрямованої на оптимізацію комунікативних характеристик.

У статті представлено узагальнені результати емпіричних досліджень особистісних характеристик неформалів, специфіки їх ставлення до власної особистості та переважаючих комунікативних тенденцій.

Основна частина статті містить дані щодо апробації корекційно-розвивальної програми «Психологічні умови оптимізації міжособистісної взаємодії підлітків із неформальних об'єднань» відносно покращення показників самоствавлення неформалів.

До експериментальної групи увійшли 156 підлітків, які входять до неформальних об'єднань «емо», «готи», «футбольні фанати», «скін-хеди», «металісти», тощо. До складу контрольної групи обрані 156 підлітків, які не входять до неформальних груп.

Представлено динаміку показників інтегрального самоствавлення, самоінтересу, очікування позитивного ставлення від інших, самоповаги, самосприйняття та саморозуміння у підлітків-неформалів із експериментальної групи за результатами участі і корекційних занять. Діагностовані показники порівняно з даними контрольної групи підлітків.

Порівняння результатів двох досліджень (до та після реалізації програми) засвідчило позитивну динаміку самоствавлення у підлітків-неформалів, покращення у них самоінтересу, аутосимпатії, саморозуміння, що спричинило і покращення комунікативних настанов підлітків.

Встановлено, що реалізація корекційно-розвивальної програми «Психологічні умови оптимізації міжособистісної взаємодії підлітків із неформальних об'єднань» дійсно дозволила вирішити ряд психологічних проблем підлітків із неформальних об'єднань (негативне відношення до власного «Я», деяка зневага до себе та своїх вчинків, не зацікавленість у своєму внутрішньому світі, що супроводжувались негативними емоційними переживаннями, тощо). Підвищення рефлексивних і комунікативних умінь, формування адекватного самоствавлення і позитивного емоційного відношення до спілкування з однолітками сприяють оптимізації міжособистісної взаємодії підлітків у неформальних об'єднаннях.

Ключові слова: самоствавлення, підлітки, підлітки-неформали, корекційно-розвивальна робота з підлітками-неформалами, аутосимпатія, самоінтерес, зацікавленість у внутрішньому світі підлітків-неформалів, корекційні програми для підлітків.

Постановка проблеми. Останніми роками неформальні об'єднання стали достатньо розповсюдженими серед молоді, вносячи суттєвий вплив у їхнє життєве самостввердження. Перебування молоді у складі неформальних рухів вносить суттєві корективи у сприйняття підлітками власного «Я», модифікуючи його, сприяючи погіршенню ставлення підлітків до себе.

Самоствавлення неформалів відіграє важливу роль у процесі їх міжособистісної комунікації, оскільки забезпечує інтегрування комунікативного досвіду у вигляді ставлення до окремих

аспектів власної особистості та самовідношення загалом. Позитивне ставлення до власного «Я», прийняття своїх психологічних характеристик підлітками і підкреслення власної індивідуальності виступає основою для встановлення міцних, гуманістично-орієнтованих стосунків між дітьми.

Переживаючи самоповагу, аутосимпатію та зацікавленість у змінах та розвитку власної особистості, підлітки можуть відчувати та виражати психологічну готовність до контактів з оточуючими, здатність прийняти їх особистісні властивості та розвивати стосунки на засадах взаємодовіри та вза-

емоприняття. При цьому, орієнтованість на позитивне ставлення з боку партнера по спілкуванню, як складова самоставлення, говорить про психологічну готовність молоді до взаємодії і спрямованість на пізнання внутрішнього світу іншої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психологічні характеристики підлітків-неформалів тривалий час виступали предметом наукових досліджень. У структурі особистісних рис підлітків-неформалів найбільш розвинутими є інтелектуальні риси, консерватизм, а також схильність до відстороненості та вираженої залежності від референтної групи [6, с. 156]. Це може виявлятися у продуктивності їх розумової діяльності, схильності до абстрагування, освоєння матеріалу теоретичного характеру. Схильність до аутизму може виявлятися у різноманітності та різноплановості уяви, зосередженості на власних ідеях, інтересах, а також проявлятися у вигляді надмірної мрійливості та відсторонення від оточуючого світу [3, с. 61]. Підліткам із неформальних угруповань властива схильність до гіпотимії, яка може провокувати часте переживання тривоги, невпевненості у собі, занепокоєності, які можуть набувати форм депресивних переживань [4, с. 45]. Високі показники конформності свідчать про зниження критичності у сприйманні групових норм, цінностей і групових рішень, що веде їх до участі у неформальних групах [5, с. 82]. Підлітки-неформали часто схильні до сильного переживання почуття самотності [2, с. 33].

У системі самоставлення підлітків-неформалів однаково високий рівень мають аутосипатія та самоприйняття [1, с. 202]. При цьому найменш вираженими є очікування позитивного ставлення від інших та відношення інших. Із виявленої системи самоставлення підлітків-неформалів можна вказати на те, що через власне протиставлення нормам і правилам формальної групи, вони не виявляють позитивних орієнтацій до взаємодії з оточуючими [7, с. 38]. Внаслідок цього у структурі їх самовідношення очікування позитивного ставлення з боку інших має такий низький рівень прояву. Окрім цього, вони не дуже чутливі до сприймання відношення інших, що також може бути пов'язане з їх членством у неформальному угрупованні [8, с. 216].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати показники динаміки самоставлення підлітків-неформалів протягом реалізації корекційно-розвивальної програми, спрямованої на оптимізацію комунікативних характеристик.

Виклад основного матеріалу. З огляду на представлені вище результати досліджень, нами

розроблено та апробовано корекційно-розвивальну програму «Психологічні умови оптимізації міжособистісної взаємодії підлітків із неформальних об'єднань», яка спрямована на підвищення соціально-психологічної компетентності, урегулювання проявів емоційної сфери та розвиток особистості шляхом рефлексії і набуття комунікативного досвіду зокрема.

В апробації програми взяли участь 312 респондентів – учнів віком від 12 до 15 років загальноосвітніх навчальних закладів та закладів професійної освіти міста Полтави. За показником статі до вибірки увійшло 214 хлопців та 98 дівчат. До експериментальної групи увійшли 156 підлітків, які входять до неформальних об'єднань «емо», «готи», «футбольні фанати», «скін-хеди», «металісти», тощо. До складу контрольної групи обрані 156 підлітків, які не входять до неформальних груп. Для визначення особливостей розвитку самоставлення підлітків із неформальних угруповань під час формуючого експерименту нами проводилося контрольне дослідження за методикою вивчення самоставлення В.В.Століна, С.Р.Пантілеєва.

Психологічні зміни за інтегральним відчуттям «за» чи «проти» власної особистості – загального показника самоставлення підлітків, подані на рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1., за підсумками формуючого експерименту неформали стали більш позитивно сприймати власні психологічні особливості. Так, 80% підлітків із неформальних угруповань набули більш вираженого самоставлення, зацікавленості власних психічним життям. Вони змінили відношення до власного «Я», розвинули рефлексивні уміння, стали більш позитивно відноситись до власних психологічних характеристик, сприймати їх як прояви індивідуальності. Значення ϕ^* -емпіричного за низьким рівнем вираженості самоставлення = 3,8 ($p \leq 0,01$); за високим рівнем = 2,2 ($p \leq 0,05$). Ці дані дають підстави говорити про те, що кількість досліджуваних неформалів, які мають виражений низький рівень самоставлення, суттєво зменшилась (ϕ^* -емпіричне $>$ ϕ^* -критичного). Тобто, після тренінгу серед підлітків-неформалів відмічається тенденція до оптимізації самоставлення, схильність до більш позитивного відношення до власного «Я» та зацікавленості своєю індивідуальністю.

Розглянемо більш детально результати за основними показниками самоставлення до і після корекційних занять у неформалів на прикладі середніх значень. Вони подані у таблиці 1.

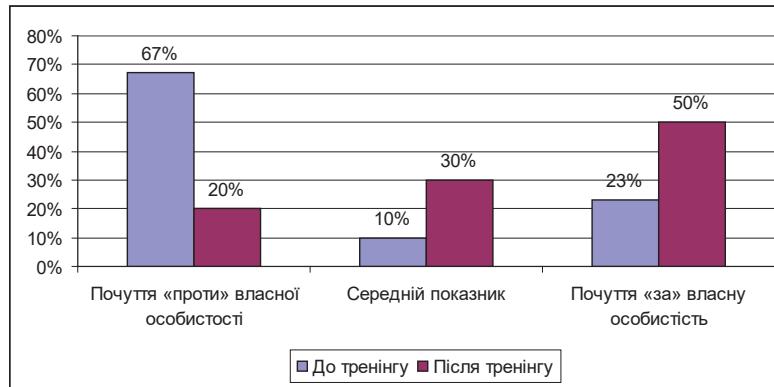

Рис. 1. Показники інтегрального самоствавлення підлітків-неформалів до та після корекційно-розвивальної роботи

Таблиця 1

Порівняння основних показників самоствавлення у підлітків із неформальних об'єднань (середні значення)

Результати дослідження	Самоповага	Аутосимпатія	Очікування позитивного відношення від інших	Самоінтерес
До тренінгового впливу	37,5	39,4	26,9	56,2
Після тренінгового впливу	52,1	59,7	54,8	71

Як свідчать дані таблиці 1., по закінченню формуючого експерименту підлітки із неформальних угруповань набули більшого вираженого та позитивно забарвленого самоствавлення. Так, показник очікування позитивного відношення від інших збільшився на 27,9 балів, що говорить про більшу орієнтованість неформалів до взаємодії з однолітками, позитивного ставлення до спілкування з ними. Також, вони стали більш позитивно сприймати свою особистість, цінувати її (показник аутосимпатії збільшився на 20,3 бали), що відображає підвищення психологічної комфортності після проходження психологічного тренінгу. Така молодь стала більш зацікавлена у своєму внутрішньому світі, переживаннях та індивідуальних особливостях (середнє значення самоінтересу збільшилось на 14,8 балів), що виступає показником набуття позитивного комунікативного досвіду та розвитку рефлексивних умінь у неформалів.

На основі більш позитивного сприйняття власної особистості, виокремлення власних індивідуальних рис та зацікавленості у них, у неформальній молоді, відповідно, підвищилась повага до себе (на 14,6 бали). Тобто, вони розвинули впевненість у собі, своїх силах; стали приділяти більш позитивне значення власній особистості.

Розглянемо більш детально зміни, які зафіксо-

вані у відношенні підлітків-неформалів до інших людей. Результати дослідження цієї складової самоствавлення подані на рис. 2.

Як свідчать дані рис. 2., у неформалів значно підвищилась орієнтованість на позитивне ставлення з боку партнерів по спілкуванню. Так, низький показник очікування позитивного ставлення від оточуючих зменшився на 63% (ϕ^* -емпіричне = 5,4, $p \leq 0,01$). Отже, після відвідування тренінгових занять такі підлітки стали більш орієнтовані на довірливе та позитивне відношення до низ боку оточуючих; набули орієнтованості на знаходження спільних інтересів з ровесниками, високоморальну поведінку і зацікавленість іншими підлітками, їх життям та цінностями.

Істотно змінилися показники аутосимпатії підлітків із неформальних об'єднань. Вони подані на рис. 3.

Як видно з рис. 3., під час проведення формуючого експерименту у підлітків із неформальних об'єднань сформувався якісно новий рівень аутосимпатії (у 57% молоді відмічено її підвищення). При цьому показник статистичної значимості ϕ^* -емпіричне (2,5) > ϕ^* -критичного (при $p \leq 0,01$). Це дає підстави говорити, що підлітки-неформали стали більш позитивно сприймати власну осо-

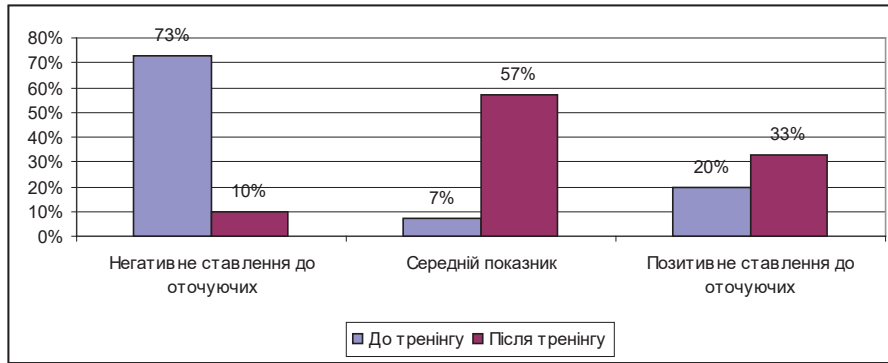

Рис 2. Ступінь орієнтованості на позитивне ставлення від оточуючих у підлітків із неформальних угруповань

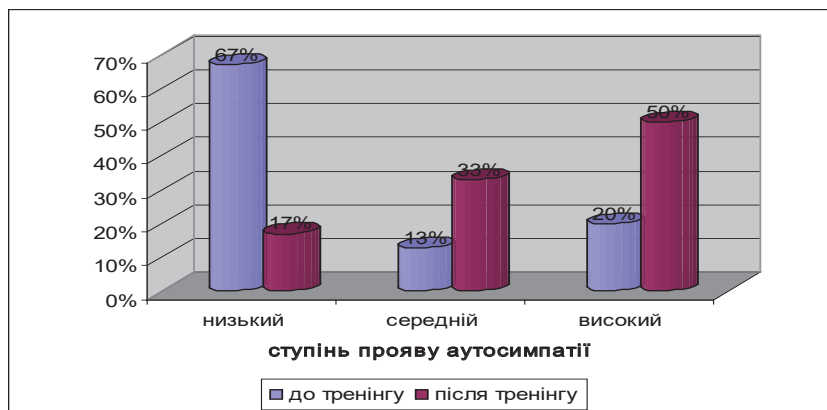

Рис 3. Психологічні особливості рівня аутоемпатії підлітків-неформалів

бистість, окреслили цікаві для себе індивідуальні риси, що свідчить про покращення психологічної атмосфери під час спілкування.

Отже, усталене позитивне відношення до власного «Я» сприяє більш ефективному спілкуванню з оточуючими. Це пов'язано з тим, що позитивні емоції у процесі спілкування відображаються у спрямованості особистості неформала до пізнання інших людей, кооперування з ними і схильності до більш гуманного прийняття партнера по спілкуванню.

Формування позитивного ставлення до власної особистості і сприятливих для міжособистісної взаємодії очікувань від оточуючих пов'язані з особливостями самоповаги підлітків із неформальних об'єднань, якісні зміни якої відображені на рис. 4.

Дані рис. 4 відображають зростання позитивного ставлення підлітків до себе, власних вчинків та індивідуальних особливостей, оскільки 33% неформалів набули більш вираженої поваги до власної особистості. При цьому статистичне зна-

чення ϕ^* -емпіричного = 2,6 ($p \leq 0,01$). Підвищення поваги до власного «Я» може розглядатись як результат набуття позитивного комунікативного досвіду, у якому підлітки змогли продемонструвати свої можливості і виразити неповторність особистості, інтересів, переконань та ідеалів. Їх поведінка була позитивно оцінена партнерами по спілкуванню, що супроводжувалось позитивними емоційними переживаннями і призвело до формування поважливого відношення до себе.

Ми вважаємо, що реалізація представленої нами корекційно-розвивальної програми сприяла не лише формуванню комунікативних умінь у підлітків, а і викликала у них зацікавленість власним психічним життям, схильність до самоаналізу. Такі характеристики особистості відображає рівень сформованості самоінтересу, як одного з компонентів самоставлення людини. Результати дослідження цієї якості у підлітків подані на рис. 5.

Із рис. 5 простежується зростання зацікавлені до собі, своїх індивідуальних особливостей та пси-

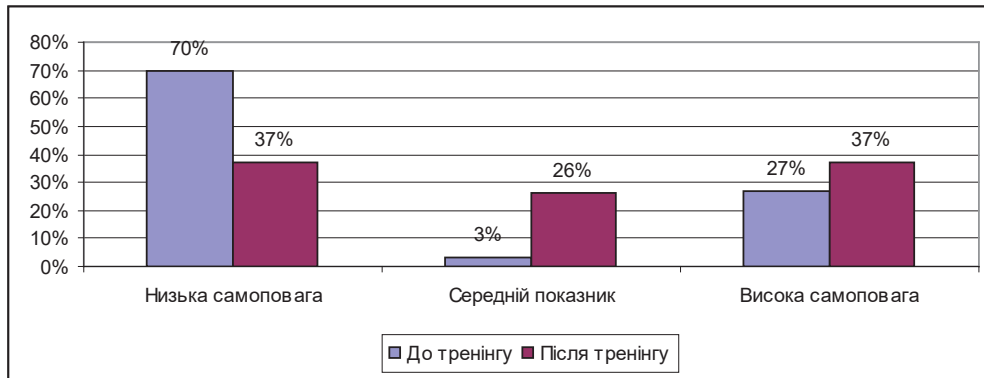

Рис. 4. Ступінь вираженості поваги до власного «Я» у підлітків із неформальних угруповань

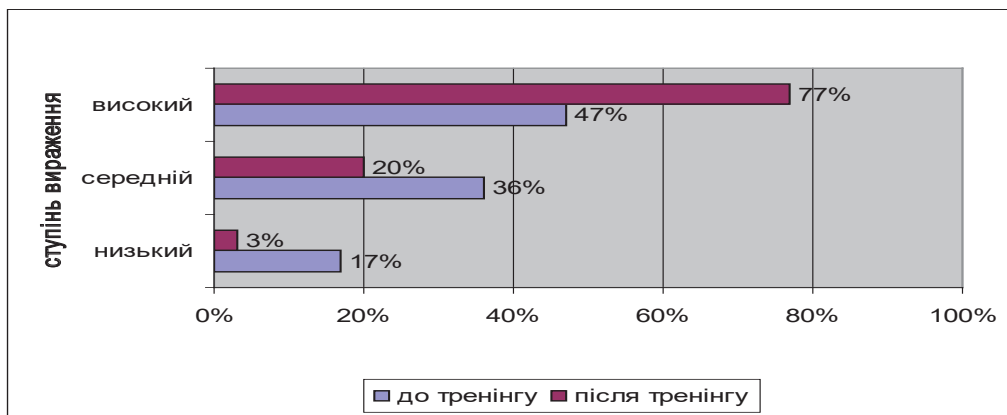

Рис. 5. Психологічні особливості самоінтересу підлітків-неформалів

хологічних властивостях у підлітків-неформалів після формуючого впливу (ϕ^* -емпіричне =2,4, $p \leq 0,01$)), що доводить дану відмінність. Зростання самоінтересу виявляється у тому, що підлітки-неформали стали більш схильні до аналізу своєї поведінки, зацікавлені власним життям; прагнуть здійснювати рефлексію під час спілкування. Зацікавленість власним психічним життям створює сприятливу основу для пізнання психічного світу іншої особистості, сприйняття її, як цілісного суб'єкту. Отже, підлітки-неформали набули більш вираженої зацікавленості власним «Я»; відчувають позитивне ставлення до власної особистості і демонструють достатньо виражену самоповагу. При цьому вони схильні очікувати позитивне ставлення від партнерів по спілкуванню, що виступає психологічною основою здійснення ефективної міжособистісної взаємодії і показником комунікативної компетентності особистості.

Специфіка глобального індексу самоствавлення у представників контрольної групи продемонстрована на рис. 6.

Як свідчать дані рис. 6., у підлітків, які не входять до неформальних об'єднань, достатньо

високо розвинене самоствавлення, що відображається у цілісному і позитивному сприйнятті особистості. При чому, співвідношення результатів констатуючого і контрольного досліджень відображає відносну сталість показника самоствавлення у молоді, яка не перебуває у неформальному русі. Таким підліткам не властиве переживання психологічного дискомфорту у вигляді зневаги до себе, орієнтованості на негативне ставлення від оточуючих (як у підлітків-неформалів до формувального експерименту).

Окремі результати констатуючого дослідження подані на рис. 7.

Дані рис. 7., відображають значні відмінності у системі самоствавлення у досліджуваних експериментальної і контрольної груп. Так, підлітки, які не є представниками субкультури, мають більш виражену самоповагу, ніж неформали (різниця у середніх значеннях у 28,8 балів). Вони більш позитивно сприймають власну особистість та демонструють виражену зацікавленість своїм життям, на відміну від неформалів (різниця відповідно у 35,4 та 8,9 бали). У свою чергу, підлітки із неформальних об'єднань орієнтовані на нега-

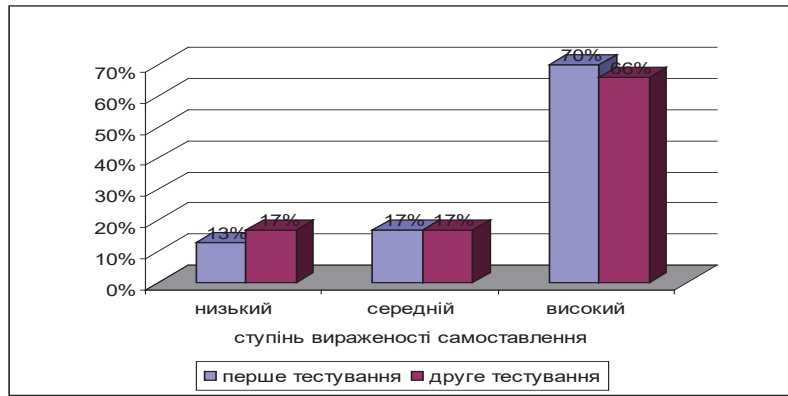

Рис. 6. Особливості самоствалення підлітків з контрольної групи

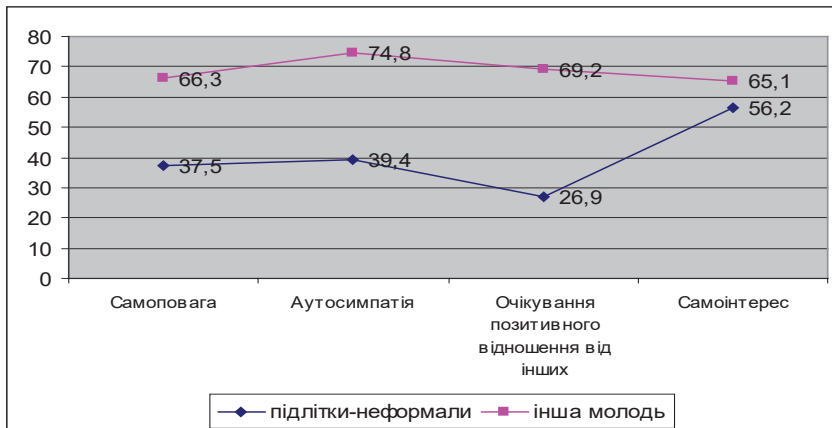

Рис. 7. Співвідношення основних показників самоствалення між досліджуваними експериментальної і контрольної груп, виявлені при першому дослідженні (середні значення)

тивне відношення від оточуючих при вираженості позитивних очікувань інших підлітків – різниця середніх значень у 42,3 бали. Тобто, після проведення формуючого експерименту відношення до власного «Я» у неформалів стало більш позитив-

ним і наближеним до показників підлітків, які не входять до молодіжної субкультури. Порівняння середніх значень вираження компонентів самоствалення у досліджуваних обох груп подані на рис. 8.

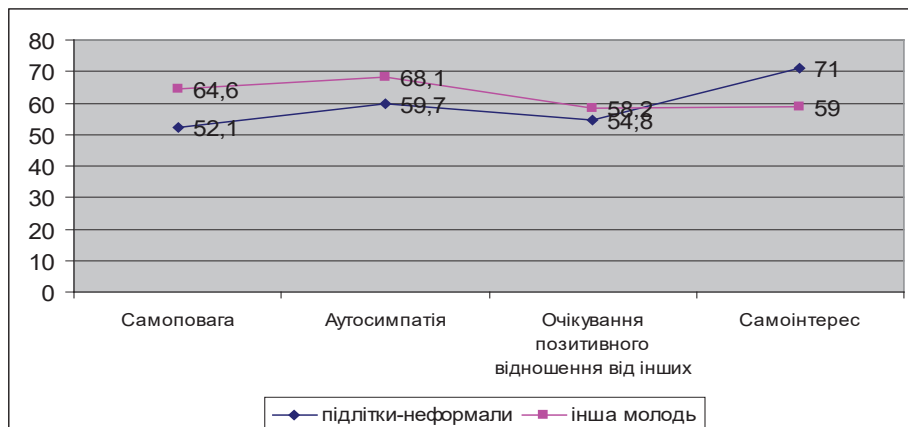

Рис. 8. Співвідношення основних показників самоствалення між досліджуваними експериментальної і контрольної груп, виявлені при другому дослідженні (середні значення)

Дані, зображені на рис. 8., відображають наближеність показників самоствалення у обох груп молоді по закінченню формуючого експерименту. Як видно, представники неформальної молоді набули більш вираженої самоповаги, порівняно з іншими підлітками (різниця у 12,5 балів); більш позитивного відношення до свого «Я» (різниця у 8,4 бали); більш виражених орієнтацій на позитивне відношення від оточуючих (різниця у 3,4 бали). При цьому підлітки із неформальних об'єднань розвинули зацікавленість у собі (різниця порівняно з іншими підлітками у 12 балів), що може виступати результатом розвитку рефлексивних умінь та набуття позитивного комунікативного досвіду під час тренінгу.

Висновки. Отже, по закінченні формуючого експерименту психологічні характеристики самоствалення підлітків-неформалів наблизились до показників представників контрольної групи, при відносній сталості останніх. Тобто, можна говорити, що реалізація корекційно-розвивальної програми «Психологічні умови оптимізації міжособистісної взаємодії підлітків із неформальних об'єднань» дійсно дозволила вирішити ряд психологічних проблем підлітків із неформальних об'єднань (негативне відношення до власного «Я», деяка зневага до себе та своїх вчинків, не зацікавленість у своєму внутрішньому світі, що супроводжувались негативними емоційними переживаннями тощо).

Список літератури:

1. Гірняк А., Гірняк Г. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*, 2023. №1. С. 199-204
2. Даниленко А. В. Роль субкультур в сучасному українському суспільстві. *Південноукраїнські наукові студії : Програма та матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Одеса, 14-15 грудня, 2022 р.) / наук. ред. та уклад. О.Б. Петінова. Одеса, 2023. С. 32-35.
3. Захарченко А.М., Вавренчук Д.Д., Шведова Я.В. Неформальні структури як фактор соціалізації молоді: соціально-педагогічний аспект. *Scientific Notes of the Pedagogical Department*. 2023. Вип. 52. С.58-70.
4. Ладонько Л., Цілина Д. Молодіжні субкультури як важливий фактор соціалізації сучасної молоді. *Актуальні питання гуманітарних наук : збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. № 75. С. 43-48.
5. Лавріненко В.А. Структурні та змістовні характеристики смислової сфери підлітків із неформальних об'єднань. *Психологія і особистість*. 2020. № 1. С. 71–93.
6. Павелків В.Р. Роль впливу молодіжних субкультур на поведінку молоді в кризовий період. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. 2023. Вип. 20. С.154-160.
7. Підгурська М. Соціально-психологічні детермінанти соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 4-5 листопада 2022 р.)* в 2 т. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. Т.2. С.34-38.
8. Тітов І.Г., Лавріненко В.А. Чинники прояву кібербулінгу в підлітковому середовищі: теоретичний огляд. *Психологія і особистість*. 2022. №2. С.211-224.

Lavrinenko V.A. TEENAGERS FROM INFORMAL UNIONS SELF-ATTITUDE DYNAMICS DURING PARTICIPATION IN GROUP CORRECTIVE AND DEVELOPMENTAL WORK

The article is devoted to the teenagers from informal unions self-attitude indicators dynamics analysis during the implementation of a correctional and developmental program aimed at optimizing communicative characteristics.

The article presents generalized results of empirical research on the personal characteristics of teenagers from informal unions, the specifics of their attitude towards their own personality, and the prevailing communicative tendencies.

The main part of the article contains data on the testing of the correctional and developmental program "Psychological conditions for optimizing interpersonal interaction of adolescents from informal associations" in relation to improving the self-attitude indicators of teenagers.

The experimental group included 156 teenagers who are members of informal associations of "emo", "goths", "football fans", "skinheads", "metalheads", etc. the control group included 156 teenagers who are not members of informal groups.

The dynamics of indicators of integral self-attitude, self-interest, expectation of positive attitude from others, self-esteem, self-perception and self-understanding in adolescents from the experimental group based on the results of participation and corrective classes are presented. The diagnosed indicators are compared with the data of the control group of adolescents.

A comparison of the results of two studies (before and after the implementation of the program) showed positive dynamics of self-attitude in teenagers from informal unions, improvement in their self-interest, self-sympathy, and self-understanding, which also led to an improvement in the communicative orientations of adolescents.

It was established that the implementation of the correctional and developmental program "Psychological conditions for optimizing interpersonal interaction of adolescents from informal associations" really allowed solving a number of psychological problems of adolescents from informal associations (negative attitude towards their own "I", some contempt for themselves and their actions, lack of interest in their inner world, which were accompanied by negative emotional experiences, etc.), improving reflective and communicative skills, forming an adequate self-image and a positive emotional attitude towards communication with peers contribute to optimizing the interpersonal interaction of adolescents in informal associations.

Key words: *self-attitude, teenagers, teenagers from informal unions, correctional and developmental work with teenagers from informal unions, autosympathy, self-interest, interest in the inner world of informal teenagers, correctional programs for teenagers.*